

об'єктом задоволення інтересу, а також через обмеження кола об'єктів, доступних суб'єктам цієї діяльності [14, с. 392–393].

Отже, незалежно від того, чи підходить до давнісного володіння з точки зору певного абстрактного суб'єктивного права, чи розглядати його як засіб реалізації інтересу, необхідний цивільно-правовий захист з урахуванням напрацьованих цивілістикою підходів, оскільки для давнісного володільця прийнятні всі цивільно-правові форми та способи захисту в разі порушення його стану, що може бути предметом розгляду окремої статті.

Викладеним автор не підводить підсумку у з'ясуванні природи захисту давнісного володіння, а навпаки надає можливість продовжити подібні дослідження у даній сфері враховуючи багатогранність наукового пізнання.

Список літератури: Підпригора О. Захист володіння за римським приватним правом // Право України. – 1999. – №7. – С. 28–35. 2. Коновалов А. В. Владение и владельческая защита в гражданском праве. – Спб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 405 с. 3. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 2003. – 351 с. 4. Мельник М. Володіння за новим Цивільним кодексом України // Право України. – 2004. – №1. – С. 91–94. 5. Михайленко О. Інститут володіння: постановка проблем // Право України. – 2002. – №9. – С. 124–128. 6. Підпригора О. Речові права на чуже майно за новим Цивільним кодексом України // Вісник академії правових наук. – 2003. – №4. – С. 149–156. 7. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с. 8. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2-х томах. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т.1. Загальна частина. – К.: Інюре, 2003. – 520 с. 9. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту ЦК України. – К.: Істина, 2004. – 928 с. 10. Калмырзаев М. Б. Приобретательная давность: Автореф. дис... на соиск. ученой степени канд. юрид. наук. – М., 2005. – 23 с. 11. Грибаков В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: Статут, 2001. – 411 с. 12. Бірюков І. Інтерес і суб'єктивне цивільне право // Право України. – 2004. – № 8. – С. 18–21. 13. Канзафарова І. Відповідальність за порушення законних інтересів як самостійних об'єктів правової охорони // Держава і право. – Вип. 28. – С. 378–381. 14. Єрмоленко В. Інтерес у приватному праві // Держава і право. – Вип. 28. – С. 388–394. 15. Рішення Конституційного Суду України від 1.12.04 №18-рп/2004 «У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охорону ваний законом інтерес)» // Офіційний вісник України. – 2004. – №50. – Ст. 3288.

Надійшла до редколегії 04.08.08

Є. О. Мічурін

ДЕТЕРМІНІЗМ ОБМЕЖЕНЬ МАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Україна поступово стає на шлях побудови правової держави, де утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком. За таких умов виникає необхідність в обережному та виваженому підході держави до примусових дій щодо фізичних осіб, які мають спиратися на право й закон. Такий підхід є характерним тільки для юридичного регулювання відносин у правовій державі.

За тоталітарних режимів право й закон є засобами примусу, що підкорюють особу й суспільство волі правлячої верхівки. Як зазначає В. І. Гойман, механізми регулювання відносин у неправовій державі можуть замінюватись репресивною могутністю держави. Де діє насилля, там право поступається місцем свавілля, нехай навіть і юридично оформленому. Таким було «кулачне» право Росії, «криваве» законодавство Західної Європи часів феодалізму. У сучасному суспільстві ідея верховенства права стає в один ряд із найважливішими загальнолюдськими цінностями [1, с. 9]. Отже, обмеження майнових прав фізичних осіб як елемент правового регулювання потребують виваженого підходу та повинні застосовуватись у виняткових випадках. Слід відзначити, що у правовій державі право й закон обмежують не лише особу, але й державу від свавільного втручання в особисті немайнові та майнові відносини. Тому висвітлення обґрунтованих підходів до обмежень майнових прав фізичних осіб є важливим питанням теорії цивілістики, висвітлення якого є необхідним для вдосконалення правової системи.

Стосовно аналізу досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, слід назвати роботу теоретика права О. В. Малька, в якій досліджувалися стимули та обмеження у праві, і зокрема, зверталась увага на зумовленість обмежень у правовій державі [2]; Т. А. Мечетіної, де розглядалися обмеження права власності (проблеми публічних та приватних інтересів) [3] та підходи щодо таких обмежень у правовій державі; В. С. Пономарьова, який звернув увагу на необхідність обґрунтованості обмежень права власності фізичних осіб на житлове приміщення [4]. Дослідження цих учених зробили вагомий внесок у науку й дозволили дійти до загального розуміння щодо виважених підходів при встановленні обмежень.

Утім, важливий блок питань щодо детермінізму обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі досі залишається нерозглянутими. Попередні дослідження проводилися здебільшого на базі російського законодавства, причому деякі з них мають загальноправовий характер, а інші стосуються лише обмежень права власності. Комплексне дослідження цього питання надасть можливість надати аргументовану відповідь на запитання, чи потрібно взагалі обмежувати майнові права фізичних осіб у правовій державі.

Мета цієї статті – виявити детермінізм обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі. Завданнями, що дозволять розв'язати цю проблему є аналіз існуючих підходів до обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі й особливостей їх правового регулювання та обґрунтування існування таких обмежень.

Відразу ж слід зауважити, що в сучасному суспільстві розвиток прав та інтересів фізичних осіб і їх забезпечення є головними завданнями держави. Як наголошується в Конвенції 1950 р. про захист прав і основних свобод людини, держава може встановлювати тільки такі обмеження прав, які визначені законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з їх природою, і тільки з метою сприяння загальному добробуту в демократичному суспільстві [5]. Тому врахування природи прав, що обмежуються, є невід'ємним аспектом правового регулювання.

Підґрунтя таких обмежень на різних етапах розвитку приватного права було неоднаковим. У країнах із недемократичними режимами встановлення обмежень майнових прав фізичних осіб нерідко встановлювалися за суто ідеологічними мотивами чи існуючою доцільністю. У сучасних умовах такі неприємні обмеження усуваються через побудову законодавства на природних принципах і гармонійний розвиток власності незалежно від її форми.

Із розвитком приватного права виникає потреба з'ясувати критерії обмежень майнових прав фізичних осіб, адже за командно-адміністративної системи, яка застосовувала правовий імператив навіть стосовно диспозитивного за своєю природою приватного права, не було сенсу замислюватись над обґрунтуванням примусових дій держави щодо фізичної особи, не поставало питання стосовно об'єктивної виправданості обмежень майнових прав фізичних осіб, дотримання прав людини при їх встановленні, навіть про збереження природи приватноправових відносин. У країні з тоталітарним режимом діяв принцип «усе заради держави», а в розвиненій правовій державі найвищою цінністю є людина, її права та свободи. Тому слушною видається думка В. С. Пономарьова про те, що будь-які правові обмеження мають бути обґрунтованими й диктуватися необхідністю забезпечення прав і законних інтересів учасників цивільного обороту та інтересів суспільства в цілому [4, с. 101]. Такий підхід цілком узгоджується зі ст. 3 Конституції України, впливає з неї як наслідок необхідності забезпечення прав фізичних осіб державою.

Як досить влучно зазначив В. П. Камишанський, необмежене втручання державної влади у відносини власності призводить до втрати особистої індивідуальності та підвищує ступінь залежності від влади. Обмеження державної влади, навпаки, створює передумови для розширення свободи особистості [6, с. 19]. Таким чином, ступінь свободи фізичної особи, в тому числі й у майнових відносинах, залежить від ступеня втручання держави в ці відносини. У правовій державі це втручання має бути винятковим, обґрунтованим та обумовленим законними правами інших осіб чи суспільними інтересами, що можуть конкурувати з правами уповноваженого суб'єкта. Підстави для їх правомірності ви-

значено конституційними положеннями. Оскільки, за ст. 1 Основного Закону, Україна є правовою державою, дії держави, що певною мірою обмежують здійснення особою майнових прав унаслідок існування прав інших осіб та суспільних інтересів, мають бути законодавчо обґрунтованими. Така позиція зумовила розвиток цивільного права на притаманних йому приватних засадах потребу виявити передумови та чинники, що мають впливати на обмеження майнових прав фізичних осіб. Такі чинники мають враховувати як загальноправові засади дотримання прав людини при встановленні обмежень майнових прав фізичних осіб, так і галузеві засади цивільного законодавства, а також природну специфіку обмежень майнових прав фізичних осіб, адже право будь-якої особи не може бути безмежним. Р. А. Майданик відзначає, що суб'єктивному праву протиставляються обмеження його здійснення [7, с. 16]. Отже, суб'єктивні права особи та обмеження доповнюють одні одних для досягнення рівноваги між правами різних осіб. Так, власник може вільно здійснювати своє право власності, але коли його право стикається з правами інших осіб, наприклад, сусідів, він повинен утримуватись від руйнування їх майна (наприклад, суміжних стін у багатоквартирному житловому будинку), не має перешкоджати здійсненню права власності чи користуванню житлом іншими мешканцями, не вправі захищати приміщення загального користування (проходи, під'їзди) тощо. У свою чергу власник може здійснювати право власності завдяки обмеженням, що накладаються на інших осіб, які мають утримуватись від втручання у здійснення власником права власності за винятком випадків, коли діяльність власника загрожує їх правам та суспільним інтересам.

Майнові права фізичних осіб, з одного боку, і їх обмеження, з другого боку, у правовій державі мають бути збалансованими. Дисбаланс на користь представників правлячого класу, групи осіб або однієї особи свідчить про недемократичний державний устрій.

Традиційною для Європи є концепція соціальної функції власності, яка розвивається також і в пострадянських державах. Її прихильники аргументовано доводять, що соціальна функція права власності забезпечується, правомочність власника обмежена соціальними інтересами [8, с. 46]. Прикладом застосування положень цієї теорії є приватизація житла у Великобританії, що відбулася у 1960-ті – 1980-ті рр., коли наймачі приватного житла отримали право на його викуп незалежно від згоди власника.

Показовою з цього приводу є *справа Джеймса проти Сполученого Королівства. Заявниками у цій справі були піклувальники володіння Герцога Весмірського, яке включало 2000 будинків у престижному районі Лондона. Заявники скаржилися на те, що володіння втратило багато грошей унаслідок застосування зако-*

ну, зокрема, Акту 1967р. про реформування системи володіння на правах оренди, який надав право орендарям за довгостроковими контрактами (на 21 р. і більше) викупати права власності за цінами, нижчі за ринкові. Через це піклувальники володіння Герцога Весмірського були змушені продати 80 % житла і втратили 2,5 млн фунтів стерлінгів. Суд відмовив заявнику в задоволенні позову на підставі того, що вилучення власності з метою виконання закону, спрямованого на зміцнення соціальної справедливості в суспільстві, належить до політики в інтересах суспільства [9, с. 235]. Отже, навіть у країнах із розвинутими приватноправовими традиціями суспільні інтереси є пріоритетними, а майнові права фізичних осіб можуть обмежуватись для виконання соціальної функції, встановленої законом. Таким чином досягається баланс інтересів уповноваженої особи (зокрема, власника), з одного боку, й суспільства та інших уповноважених осіб – з другого.

Природно, що правоволоділець, свободу здійснення прав якого обмежено, може не погоджуватися з певними обмеженнями, але теза «власність є моєю» у правовій державі не рівнозначна тезі «як власник роблю все, що хочу і як завгодно». З точки зору права власність зобов'язує власника не лише утримувати майно, але й враховувати інші вимоги законодавства щодо власності чи особливостей здійснення окремих повноважень, у тому числі й терпіти певні обмеження. Ця теза закріплена законодавством України: ч. 4 ст. 319 ЦК України зазначає, що власність зобов'язує, а ч. 5 ст. 319 ЦК України встановлює, що власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі.

У європейському законодавстві традиційно теж існують обмеження, пов'язані із соціальною функцією власності. Так, ст. 33 Конституції Іспанії 1978 р. встановлює, що соціальна функція права власності обмежує його зміст відповідно до закону. Згідно з п. 2 ст. 14 Основного закону Німеччини, власність зобов'язує, а її використання має одночасно служити загальному благу [10, с. 27–28].

Обмеження майнових прав фізичних осіб у правовій державі забезпечує стабільність, стійкість цивільних прав. Так, О. С. Іоффе, говорячи про право наймодавця на виселення наймача з житлового приміщення, відзначає: наявність такого права не означає, що до нього можна вдатися в усіх випадках, коли наймодавець побажає виселити наймача. Якби це було так, право на житлову площу втратило б одну зі своїх основних властивостей – *стійкість*, яка обумовлює зовсім інший принцип: виселення неможливе навіть і з наданням іншої площі. Винятки з цього правила встановлені законом [11, с. 387]. Якщо ж припустити можливість наймодавця без обмежень здійснювати право на виселення

наймача з житла, право перетворилося б на свавілля, що у правовій державі є неприпустимим.

Слід зауважити, що об'єктивний розвиток цивільних правовідносин та їх врегулювання на основі приватноправових критеріїв та принципів, необхідність охорони та захисту з цих позицій майнових прав фізичних осіб вимагають формування відповідних обмежень з урахуванням специфіки окремих цивільних інститутів (права власності, договірного права та інших). Як відзначає В. П. Камишанський, відсутність єдиного науково-теоретичного підходу до поняття та змісту обмежень права власності неодмінно впливає на якість законотворчої діяльності, викликає непорозуміння при розгляді судових спорів, що пов'язані з обмеженнями права власності [12, с. 3–4]. Отже, поряд із потребою у виявленні обмежень майнових прав фізичних осіб, формуванні узагальнюючих та об'єднуючих концептуальних ідей, що є основоположними для таких обмежень, виникає необхідність виявлення окремих специфічних аспектів різних обмежень майнових прав фізичних осіб.

Розглянутий матеріал дозволяє зробити такі висновки:

1. У державах із недемократичним правовим режимом та правових державах існують різні підходи до обмежень майнових прав фізичних осіб. Якщо у перших такі обмеження спрямовані суто на примус особи, незалежно від природи майнових прав, то у правових державах урахування природи суб'єктивних майнових прав при встановленні обмежень має бути обов'язковим.

2. Незважаючи на те, що держава має деякою мірою обмежувати здійснення особою майнових прав з огляду на існування прав інших осіб та суспільних інтересів, таке обмеження має бути обґрунтованим із точки зору дотримання прав осіб.

3. При встановленні обмежень майнових прав фізичних осіб має зберігатись баланс між обмеженнями та свободою у здійсненні цивільних прав. При цьому необхідно урівноважити права та інтереси правоволодільца з правами інших уповноважених осіб та інтересами суспільства.

4. Щоб запобігти необґрунтованим обмеженням майнових прав фізичних осіб у правовій державі, крім загальних підходів до таких обмежень слід розробити критерії обмеження та закріпити їх у законодавстві стосовно окремих інститутів цивільного права, що регулюють майнові права: право власності, договірне право, спадкове право та ін.

Список літератури: 1. Гойман В.И. Действие права (методологический анализ). – М.: Академия МВД РФ, 1992. 2. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. – М.: Юрист, 2004. 3. Мечетина Т. А. Ограничение права собственности: проблемы публичных и частных интересов: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2003. 4. Пономарев В. С. Право собственности граждан на жилое помещение: вопросы ограничений: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. 5. Закон України Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів

№2, 4, 7 та 11 до Конвенції від 17.07.1997 // ВВР України. – 1997. – №40. – Ст. 262. 6. Камышанский В. П. Ограничения права собственности: гражданско-правовой анализ: Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2003. 7. Майданик Р. А. Проблемы регулирования довірчих відносин у цивільному праві. Автореф. дис... д-ра юрид. наук. 12.00.03. К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2003. 8. Лазар Ян. Собственность в буржуазной правовой теории. – М.: Юридическая литература, 1985. 9. Житлове законодавство України: стан та шляхи удосконалення. Монографія / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: КВІЦ, 2006. 10. Камышанский В. П. Право собственности: пределы и ограничения. – М.: Закон и право. 2000. 11. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М., 1975. 12. Камышанский В. П. Ограничения права собственности. Автореф. дис... д-ра юрид. наук. 12.00.03. – СПб., 2000. 13. Мережко А. А. Договор в частном праве. – К.: Юстиниан, 2003.

Надійшла до редколегії 14.08.08

Л. В. Сапейко

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

Поява нового сімейного законодавства визначила головні напрямки регулювання сімейних правовідносин. Серед інститутів сімейного права, які є найбільш значущими для суспільства, провідне місце посідають аліментні зобов'язання, оскільки їх виникнення зумовлено потребою конкретної особи у зв'язку з певними обставинами отримувати матеріальну допомогу від членів сім'ї. Хоча Сімейний кодекс України (далі – СК) передбачає договірне регулювання аліментних відносин, зацікавлені особи, як і раніше, віддають перевагу стягненню аліментів у судовому порядку. З огляду на це видається доцільним приділити увагу проблемам, пов'язаним із розглядом справ про стягнення аліментів.

Інститут аліментних зобов'язань досліджувався багатьма вченими в різні часи, але їх праці присвячені в основному проблемам сімейного права Див., наприклад, роботи А. І. Пергамент «Алиментные обязательства» [1]; В. П. Нікітіної «Алименты по советскому семейному праву. Учеб. пособие» [2]; М. В. Антокольської «Алиментные обязательства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук» [3]; З. В. Ромовської «Аліментні зобов'язання: Конспект лекцій» [4]; Л. В. Афанасьєвої «Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук» [5] та ін.), тоді як процесуальні особливості справ про стягнення аліментів майже не розглядаються на сторінках юридичної літератури.

На сьогодні є чинним новий Цивільно-процесуальний кодекс України (далі – ЦПК), який містить чимало новел, що стосуються процедури розгляду справ у суді. Так, ст. 15 ЦПК України передбачено, що суди розглядають справи в порядку позовного, наказного та окремого провадження. Наказне провадження є новим видом провадження в суді першої інстанції, що являє собою спрощений порядок розгляду справи в суді без проведення судового засідання та виклику зацікавлених осіб для заслуховування їх